

Tohtoriksi ilman väitöskirjaa?

On ymmärrettävää, että kun jotakin toimintaa rahoitetaan yhteisistä varoista, ollaan yhdessä kiinnostuneita myös tämän toiminnan tuloksista. Yhdeksi korkeakoulujen toiminnan tuloksen osoittajaksi on nostettu tohtoritutkintojen määrä. Uudet tohtorikoulutusohjelmat aloittivat toimintansa vuosi sitten. Nyt keskustellaan väitöskirjojen julkaisumenettelyn uudistamisesta. Opetusministeriö asetti viime helmikuussa työryhmän, jonka tehtävänä oli laatia aiheesta korkeakouluille suositukset. Työryhmän muistio "Suositus väitöskirjojen julkaisukäytännöksi" (Opetusministeriön työryhmien muistioita 16/1995) ilmestyi huhtikuussa. Siinä suositellaan, että väitösopinnäytteenä voidaan jatkossa käyttää työtä, jota ei ole julkaistu painettuna. Väitöstilaisuutta varten jaettaisiin väittelijän lähitiedeyhteisön jäsenille väitösopinnäytteitä, joita ei kuitenkaan pyrittäisi aktiivisesti levittämään. Väitöskirjojen vaihdosta luovuttaisiin.

Silloin kun jotakin muutosta lähdetään esittämään, on oletettavaa, että nykyisessä käytännössä vallitsee joitakin sellaisia ongelmia, joista muutoksilla halutaan eroon. Muistion ensimmäisessä luvussa esitetäänkin kaksi ongelmaa:

- 1) väittelijöiden korkea keski-ikä ja
- 2) väitöskirjojen painattamisen ja jakelun kalleus.

Opetusministeriön työryhmä esittää, että väittelijöiden korkeaan keski-ikään vaikuttavat osaltaan väitöskirjojen korostunut arvostus ja väitöskirjalle asetetut korkeat ulkoasuvaatimukset. Väittelijöiden iällä lienee kuitenkin hyvin vähän tekemistä väitöskirjojen julkaisemisen kanssa. Nykyinen käytäntö, jossa väitöskirjat painetaan, pitkittää väitöskirjan valmistumista vain muutaman viikon. Se on hyvin lyhyt aika suhteutettuna väitöskirjan työstämiseen alusta loppuun. Huomattavasti enemmän väitöskirjan valmistumista viivästyttää esim. esitarkastusprosessi, joka voi kestää useita kuukausia, joskus jopa vuodenkin, mutta joka tieteellisen kontrollin kannalta on välttämätön. Väitöskirjojen nykyisiä ulkoasuvaatimuksia ei myöskään voida pitää kohtuuttomina – päinvastoin ne ovat melko liberaalit, lähinnä suositustasoa. Väittelijöiden ikä ja väitöskirjojen julkaiseminen painettuna tuskin ovat riippuvaisia toisistaan. Kun muistiossa perustellaan väitöskirjojen painatuksesta luopumis-

ta mm. viittamalla väittelijöiden korkeaan ikään, siinä tarjotaan ratkaisua väärään ongelmaan.

Asioiden yksinkertainen erottelu on usein hyödyllistä, mutta vaikeaa. On tarpeellista erottaa toisistaan kaksi aikamäärettä: väittelijöiden ikä ja väitöskirjan työstämiseen käytetty aika. Meillä käydyssä keskustelussa on – ehkä laskutoimituksen yksinkertaisuuden vuoksi – yleensä puhuttu väittelijöiden iästä. Mutta mitä se kertoo? Ei oikeastaan yhtään mitään. Ihmiset tekevät asioita eri järjestyksessä. Monesti halu väitellä syntyy vasta työ- ja elämäkokemuksen karttuessa, eikä hiukan iäkkäämpi väittelijä ole tai ole ollut "hukkainvestointi" yhteiskunnallekaan. Odotan mielenkiinnolla mm. Reino Paasilinnan tulevaa väitöskirjaa. "Liian myöhään" ja "oikeaan aikaan" myytit olisivat romutettava myös väittelijän ikää koskevassa keskustelussa.

Itse väitöskirjan työstämisen venyminen on todellinen ongelma. Sen esittäminen lukuina on kuitenkin jo vaikeampaa kuin väittelijöiden iän mekaaninen laskeminen. On vaikeampaa laskea, kuinka kauan tietyn väitöskirjan laatimiseen käytettiin aikaa kuin sanoa, että väittelijä on 45 -vuotias. Väitöskirjojen työstämisen venymisen taustalta löytyy usein ohjauksen ja kannustuksen puute. On hyvä, että tutkijakoulutuksen puitteissa on ryhdytty kiinnittämään entistä enemmän huomiota väitöskirjojen ohjaamiseen. Aika näyttää, miten sanat muuttuvat teoiksi ja määrä laaduksi. Ohjauksen rinnalla tarvitaan myös kannustusta ja rohkaisua.

Opetusministeriön väitöskirjojen julkaisumenettelyn uudistamista pohtinut työryhmä näkee ongelmana myös väitöskirjojen painattamisen ja jakelun kalleuden. Se toteaa, että tämä on kallista paitsi väittelijälle ja kustantajalle myös vaihtotoiminnasta ja väitöskirjojen säilyttämisestä huolehtiville kirjastoille. Näin varmaan onkin. Valitettavasti työryhmä ei kuitenkaan esitä mitään lukuja kuvaamaan tätä kalleutta, vaan em. argumentilla on lähinnä "mutu" -luonne.

Uusien painoteknisten menetelmien myötä väitöskirjojen painatuskulut on saatu jo yllättävänkin alas. Painatuskulut ovat tietenkin riippuvaisia kirjapainosta, käytettävästä tekniikasta, väitöskirjan sivumäärästä ja painoksen koosta. Jotta en itse

syllistyisi "mutu" -menetelmän käyttöön, annan esimerkin. Oman väitöskirjani (numeroimattomine sivuineen 312 sivua, väitöskirja kuvattiin pienentäen suoraan laserkirjoittimella tulostetuista sivuista) 300 kappaleen peruspainoksen painatuskulut keväällä 1995 olivat 19 658 markkaa. Osan kuluista maksoin itse apurahalla, osan maksoi kustantaja. En tiedä yhtään tapausta, jossa väittelijä olisi jättänyt väittelemättä väitöskirjan painatuskulujen takia. Karonkan on joku sen sijaan saattanut kustannussyistä jättää järjestämättä.

Todellisia kuluja väitöskirjat aiheuttanevat kirjastoille, jotka joutuvat huolehtimaan niiden vaihdosta ja säilyttämisestä. Kirjastojen ongelmat voitaneen kuitenkin ratkaista luopumalla väitöskirjojen vaihdosta. Se pienentäisi myös painatuskustannuksia ilman, että itse väitöskirjojen painatusmenettelyä muutettaisiin. Toisaalta kirjallisuuden – väitöskirjojenkin – levittäminen ja säilyttäminen lienevät edelleen kirjastojen perustehtäviä.

Hyvää tarkoittavista uudistuksista seuraa usein uusia ongelmia. Myös väitöskirjojen painatuksesta luopuminen saattaa tuoda niitä tullessaan. Uhkana voidaan nähdä jopa väitösoinnäytteiden "tehtailu" tulospisteiden toivossa. Tähän vaikuttavat seuraavat tekijät:

- 1) julkisen laadun valvonnan heikkeneminen ja sisäpiirityöskentelyn mahdollisuus sekä
- 2) keskeneräisten töiden jättäminen väitösoinnäytteinä.

Väitöskirjojen painattaminen ja niiden julkinen jakelu ennen väitöstilaisuutta kaikille niitä haluaville on taannut tietyn julkisen laadun valvonnan. Kenellä tahansa väitöskirjasta kiinnostuneella on ollut ainakin mahdollisuus tutustua väitöskirjaan huolellisesti ennakolta ja esittää siitä käsityksiään, myös väitöstilaisuudessa. Tämä on myös ylläpitänyt tarpeellista väittelijän itsekritiikkiä. Mikäli väittelijä jättäisi väitösoinnäytteistään vain joitakin kappaleita jaettavaksi lähitiedeyhteisön jäsenille, julkinen laadun valvonta heikkenisi. Väitös olisi mahdollista hoitaa sisäpiirimenettelyllä tavoitteena tuottaa nopeasti tohtoreita melkein pä hintaan mihin hyvänsä. Se, että väitöskirjat jatkossakin painettaisiin ja että ne olisivat ennen väitöstilaisuutta fyysisinä julkaisuna jaettavissa kenelle tahansa, ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö niitä voitaisi levittää myös tietoverkkojen kautta elektronisessa muodossa.

Väitöskirjojen painatuksesta luopuminen saataisi johtaa myös keskeneräisten töiden jättämiseen

väitösoinnäytteinä. Opetusministeriön työryhmä haluaa erottaa toisistaan väitöskirjan kaksi eri tehtävää. Työryhmän mukaan väitöskirja on toisaalta oppinäyte, jolla tekijä dokumentoi tieteelliset kykynsä ja toisaalta uutta tieteellistä tietoa tuottava tutkimus. Työryhmän mukaan näiden kahden tehtävän toteuttaminen yhdessä synnyttää usein kompromissin. Olen eri mieltä. Hyvä tieteellinen tutkimus osoittaa aina tekijän tieteellistä kykyä ja tuottaa uutta tieteellistä tietoa. Esimerkiksi aikaisemman tutkimuksen käyttö väitöskirjassa ei ole vain referaatti väittelijän lukemasta oman alan tutkimuskirjallisuudesta, vaan väittelijä perustelee sen avulla omat ratkaisunsa ja valintansa, luo oman tutkimuksensa viitekehysten. Tutkimuksen tuloksia voidaan arvioida tämän viitekehysten varassa. Väitöskirjassa – samoin kuin muissakin tutkimuksissa – esitetyt tarkat metodikuvaukset ovat myös välttämättömiä, jotta tutkimustulosten luotettavuutta voidaan arvioida.

Työryhmä esittää myös, että uudessa julkaisukäytännössä väittelijä voi vielä väitöstilaisuuden jälkeen ennen tutkimustulosten levittämistä parantaa työtään väitöstilaisuudessa saatujen kommenttien perusteella. Väittelijä voi toki muokata työtään uusia julkaisuja väitöstilaisuudessa saatujen kommenttien perusteella, mutta lähtökohtana pitää olla, että väitöstilaisuudessa työ on jo valmis, väittelijän kisällinäyte. Ehdotettu muutos sisältää myös riskin, että väittelijät eivät jatkossa kiinnitä riittävästi huomiota oppinäytteidensä kielelliseen ilmaisuun, vaan jättävät työnsä myös tältä osin keskeneräisiksi aikomuksenaan kirjoittaa kunnollista tekstiä vasta myöhemmissä "oikeissa" julkaisuissa.

Tohtorikoulutuksen tavoitteita on pohdittu korostetusti organisaatioiden näkökulmasta. Tohtoriksi voivat kuitenkin väitellä vain ihmiset. Yksilön kannalta väittely ei koskaan ole itsetarkoitusta vaan keino saavuttaa jotakin, keino edetä jonnekin esim. työmarkkinoilla. Mikäli tohtorintutkimon suorittaminen ei selvästi paranna yksilön hyvinvointia, se ei myöskään houkuttele potentiaalisia väittelijöitä sijoittamaan siihen tarvittavaa panostusta. Ei edes tingittäessä väitöskirjoja koskevasta vaatimuksista. Toisaalta on hyvä muistaa, että väitöskirja on aina väittelijän työn konkreettinen tuotos. Hyvä väitöskirja on paitsi hyvä tuotos, myös hyvä käyntikortti, jolla on selvää käyttöarvoa väittelijälle.

Attilassa 31.8.1995

Mirja Iivonen